

JAUME GUILLAMET LLOVERAS. Universitat Pompeu Fabra; **FRANCESC-ANDREU MARTÍNEZ GALLEGRO.** Universitat de València; **ARNAU COMPANYY I MATES.** CEDOC – Universitat de les Illes Balears

LA PREMSA COMARCAL: PROXIMITAT, PLURALISME, IDENTITAT I LLENGUA

El fenomen de la premsa local i comarcal té un triple interès històric. En primer lloc, com a dimensió territorial del desplegament del mercat periodístic, lligat al que avui es coneix com informació de proximitat. Segon, com a expressió del pluralisme polític i social. Tercer, com a element d'identitat de poblacions i comarques. En les terres de llengua catalana, hi ha encara un quart motiu d'interès, ja que és el nivell de la premsa on de manera més fàcil i directa es produeix l'expansió de l'ús del català. És així en el procés històric desenvolupat al llarg del segle XIX i les primeres quatre dècades del XX, que és l'objecte d'aquest article. Després, la premsa local i comarcal sobreviurà a la repressió i el control del franquisme amb un to menor obligat que no li impedeix ser receptiva als aires democratitzadors dels darrers anys i sorprendre amb una nova vitalitat durant la Transició.

Les característiques de cada territori condicionen el concepte mateix i la terminologia. A Catalunya, el concepte de premsa comarcal és assumit per al conjunt de periòdics editats fora de Barcelona, que és referència indiscutible d'un mercat nacional català unificat. El fraccionament provincial del mercat valencià fa que els diaris editats a Castelló de la Plana, València i Alacant comparteixin aquesta referència, deixant el concepte de premsa local i comarcal per a les poblacions menors. La singularitat insular de les Balears fa que el concepte de premsa forana sigui exclusiu de Mallorca principal, en contraposició als diaris de Palma. A la majoria de regions d'Espanya, els mercats territorials són provincials, fins i tot al País Basc, i de manera subsidiària locals.

Vic i Tarragona durant la guerra contra Napoleó no és encara l'origen de la premsa comarcal. Després, el nombre de periòdics creix a Barcelona, però poc a altres poblacions, fins a finals del XIX. Durant la Segona República, hi ha cinc ciutats més que acrediten una tradició de diaris (Sabadell, Terrassa, Tortosa, Mataró i Vilanova i la Geltrú) i a aquestes onze cal sumar-hi algunes publicacions de Badalona, Granollers i Igualada i altres d'espòriques a Figueres, Olot i Valls.

Alguns diaris tenen molts anys de vida: els gironins *Diario de Gerona* (1888-1936) i *El Autonomista* (1892-1939), amb el nom catalanitzat els anys 1930, així com *Diario de Reus* (1874-1936) i *Las Circunstancias* (1874-1936), *Diario de Tarragona* (1853-1939) i *La Cruz* (1901-1936), *Diario de Mataró* (1895-1936), *Diario de Villanueva y Geltrú* (1850-1936) i *El Pueblo de Tortosa* (1901-1936), a més de publicacions bilingües com la lleidatana *El País* (1878-1937) o en català com *El Pla de Bages* (1904-1936) de Manresa. El concepte de premsa comarcal inclou dos nivells inferiors: els setmanaris de petites ciutats i caps de comarca i els quinzenaris i mensuals de poblacions menors. Entre els setmanaris destaquen per la durada els figuerencs *El Ampurdanés* (1861-1866, 1868-1874 i 1883-1913) i *La Veu de l'Empordà*

(1911-1936), els olotins *El Deber* (1897-1936) i *La Tradició Catalana* (1917-1936), *Fructidor* (1909-1936) de Vilafranca del Penedès i *La Crònica de Valls* (1905-1935). Una certa teorització de la premsa comarcal no es produeix fins al 1931, quan Lluís Bertran i Pijoan publica el llibre de l'Exposició de Premsa Comarcal de l'any anterior a Montjuïc. És un primer catàleg d'un total de 3.231 periòdics de 184 poblacions de 26 comarques, xifres que s'han de prendre amb reserves atesa la forma de recollida de les

Portada d'*Eco de Granollers* del 3 de desembre de 1882. Font: Subirà, Joan: *La premsa a Granollers (1882-1982)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1982, volum 1, p. 31.

Catalunya

La publicació de diaris a Girona, Lleida, Manresa, Reus,

poques dades que s'ofereixen. Unes dades més elaborades sobre un univers menor –els catàlegs de Joan Givanel i de Joan Torrent i Rafael Tasis, només de periòdics en català i bilingües– registren, fins al 1939, un total de 2.411 periòdics en 204 poblacions de 37 comarques. La teorització de Bertran és defensiva, i fa notar la importància de la premsa comarcal en plena expansió industrial de la premsa de Barcelona. En ambdues es reflecteix el pluralisme polític, amb presència creixent del catalanisme, de la mà de polítics i escriptors que es multipliquen en una i altra activitat. La diferència és el procés molt més ràpid d'adopció de la llengua catalana, gairebé plena els anys trenta a la premsa comarcal.

País Valencià

Al País Valencià mai no ha existit un periòdic –i menys diari– l'àmbit del qual pogués dir-se regional. Tampoc no prendrem ací en consideració la premsa editada a les tres grans capitals del País i que, a tot estirar, ha adquirit la caracterització de provincial. Només considerarem la premsa editada a ciutats i pobles no capitalins.

Aquesta premsa local té una fita d'origen: *El Agorero*, a Elx, el 1836. L'any següent apareixia *La Glorieta de Alcoy*. Elx i Alcoi, epicentres de la revolució industrial, seran també les localitats amb més premsa local: unes 160 capçaleres entre 1837 i 1939 a Alcoi i cap a la meitat a Elx. Al País Valencià s'editaran unes 600 capçaleres de premsa local i comarcal en el període esmentat.

1836 i 1837, en plena guerra carlina i en plena revolució liberal. La premsa local naixia política i, de tant en tant, eludia les mirades auscultadores amb la sàtira. El nombre de viles que es van unir a Elx i Alcoi abans l'aprovació de la Llei de policia d'impremta de 1883 és escàs: Xàtiva (*La Fortuna*, 1844), Sogorb (*El Celtíbero*, 1849), Alzira (*El Eco del Jucar*, 1856; *Heraldo de Alcira*, 1877), Dènia (*Revista de la Marina*, 1861), Sueca (*La Chicharra*, 1868) i Xixona (*La Voz de Jijona*, 1878). La major part de la premsa local la trobarem aleshores a les comarques centrals i del sud, amb un especial subdesenvolupament de les comar-

ques del nord: fins i tot la ciutat de Castelló trigà a tenir el seu primer diari, *El Eco de Castellón*, aparegut el 1856. La Llei d'impremta de 1883 augmentarà el nombre de localitats adscrites al fenomen. Oriola, Callosa del Segura, Santa Pola, Novelda, Elda, Petrer, Villena, Benissa, Oliva, Gandia, Cullera, Torrent, Catarroja, Massanassa, Carlet, Carcaixent, Tavernes de Valldigna, Sagunt, Requena, Utiel, Vila-real, Vinaròs, Benicarló o Morella coneixen l'aparició de periòdics que quasi sempre estan implicats en les lluites polítiques locals entre liberals i conservadors o que mostren alternatives com ara la republicana o l'obrerista. Fins i tot algun periòdic com *El Radical* (Gandia, 1898) ultrapassa la condició de local per abastar l'àmbit de les comarques de la Safor i la Marina.

Sens dubte, el moment d'or serà la Segona República. A banda de sumar-se algunes localitats més a la nòmina assenyalada (Ibi, l'Alcúdia, Canals, la Font de la Figuera, etc.), sorgeixen nous actors en la premsa política i algunes publicacions culturals o vinculades a interessos locals que enriqueixen el patrimoni periodístic. Durant la Guerra Civil perduraran ben pocs d'aquests periòdics i la postguerra immediata en serà la rematada.

No és fàcil trobar periòdics locals i comarcals, no capitalins, escrits en català abans de la Guerra Civil, però hi ha *El Borinot* (Alzira, 1889), *El Cudol* (Xàtiva, 1889), *La Fulla de Col* (Vinaròs, 1896), *El Tio Cuc* (San Vicent del Raspeig, 1914) o *La Terreta* (Massanassa, 1917). El castellà serà, fins i tot en localitats valencianoparlants, la llengua emprada habitualment.

Illes Balears

Entre 1883 i 1936, únicament hi ha hagué premsa local a Mallorca i Menorca, mentre que a les Pitiüses només se'n troba a la capital, Eivissa. Quant a Mallorca, la primera etapa de la premsa forana s'inicià el juliol de 1883 amb l'aparició del setmanari *El Felanigense* a Felanitx i finalitzà amb l'inici de la Guerra Civil el juliol de 1936. Van

Portada de *La Chicharra* del 23 de febrer de 1869. Font: Hemeroteca Municipal de València

temes-1)

aparèixer un total de 91 publicacions, repartides en 18 municipis: 19 a Inca, 12 a Sóller i Manacor; 7 a Andratx i Felanitx; 6 a Lluçmajor i Sineu; 5 a Pollença; 3 a Artà; 2 a Algaida, Porreres, Montuïri, Santanyí i Consell, i 1 a Valldemossa, Sant Joan, Calvià i Sa Pobla.

Des de 1779 amb el *Semanario Económico* –primera publicació periòdica apareguda a l'illa– fins al 1883, tota la premsa es concentrà a Palma. Així i tot, des del 1883 fins al 1936 no hi hagué cap diari i únicament dos municipis, Felanitx i Sóller, van gaudir d'un model de premsa pròpia amb continuïtat. *El Felanigense* –que el 1933 es catalanitzà com *El Felanitxer*–, s'edità intermptudament fins l'agost de 1936. L'inici periodístic de Felanitx i la Llei de policia d'impremta de 1883 incentivaren l'aparició de publicacions a Inca, amb el setmanari *Revista de Inca* (1883-89), i a Sóller, amb el *Semanario de Sóller* (1884), que fou substituït pel setmanari *Sóller* (editat gairebé inintermptudament des del juliol de 1885 fins a l'actualitat). Fou en la dècada de 1890 que sorgiren el primer setmanari local estrictament polític, *El Eco de Felanitx* (1890) i, a Lluçmajor, el primer d'especialitzat, en agricultura: *Es Pagès Mallorquí* (1899-1904).

Respecte a la premsa en català, fou en les dues primeres dècades del segle XX que sorgí a Inca, Manacor, Sineu, Santanyí i Artà. A Inca, sota l'impuls de l'editor Miquel Duran, s'editaren els periòdics *Es Ca d'Inca* (1901 i 1903-04), *La Bona Causa* (1904-05), *Ca Nostra* (1907-14, 1919-26 i 1928-29), *La Veu d'Inca* (1915-18) i *L'Ignorància* (1918-19). A Manacor, dirigit per mossèn Antoni Maria Alcover, aparegué *La Aurora* (1906-16); a Santanyí, *Es Moscart* (1909), i a Sineu, *Mestre Tomeu Ciri* (1910-11), la segona etapa de *Sinium* (1911) i *Sa Defensa* (1911). A Mallorca, el moment àlgid de la premsa local fou durant la Segona República. Sobretot fou de caire polític i satíric, i s'inicià en municipis com Algaida, Calvià, Montuïri, Sant Joan i Porreres.

Quant a Menorca, la dualitat entre Maó (capital política de l'illa) i Ciutadella (capital eclesiàstica) féu sorgir un bon nombre de periòdics en aquesta darrera. Hem de destacar l'activitat de la Impremta de Salvador Fàbregues, que publicà *Diario de Ciudadela* (1881-83) i el bisetmanal *El Noticiero* (1892-98), o el diari catòlic *El Iris* (1913-37). Altres poblacions s'hi varen sumar com Alaior (*Cruz y Espada* [1910-1913]), Sant Lluís (*El Adelanto* [1911]), es Mitjorn Gran (*Llum Nova* [1912-13]) i es Castell (*Ecos de Villacarlos* [1917-20]). ■

Portada de *Mestre Libori*. Font: Biblioteca Bartomeu March.

L. ALEMANY VICH i J. MUNTANER BUJOSA, *Las publicaciones periódicas en Mallorca (contribución a su estudio)*. Premi Ciutat de Palma, 1955 [inèdit].

L. BERTRAN I PIJOAN, *Premsa de Catalunya*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1931.

A. COMPANY I MATES, «La primera etapa de la premsa forana a Mallorca (1883-1936). Evolució general». A: A. MARIMON (ed.), *Verguisme, anarquisme i espanyolisme. Noves recerques sobre el s. XX a Mallorca*, Palma: Fundació Emili Darder, 1997, p. 181-202.

B. CHULVI FERRIOLS, «Evolución y factores de desarrollo de la prensa local en la Comunidad Valenciana (1836-1939)», en

A. LAGUNA i A. LÓPEZ (eds.), *Dos-cents anys de premsa valenciana*, València: Generalitat Valenciana, 1992.

J. GIVANEL I MAS, *Bibliografia Catalana. Premsa*, Barcelona: Fundació Rafael Patxot, 1932-1937, 3 volums.

F. MARTÍNEZ SANCHIS, *Periodisme local i comarcal. La comunicació valenciana de proximitat*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2010.

J. GUILLAMET, *La Premsa Comarcal. Un model català de periodisme popular*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1983.

J. TORRENT i R. TASIS, *Història de la Premsa Catalana*, Barcelona: Editorial Bruguera, 1966, 2 volums.